

UNIVERZITET U NIŠU
EKONOMSKI FAKULTET
Časopis „EKONOMSKE TEME”
Godina izlazenja XLIX, br. 2, 2011, str. 175-192
Adresa: Trg kralja Aleksandra Ujedinitelja 11, 18000 Niš
Tel: +381 18 528 624 Fax: +381 18 4523 268

ODRŽIVI RAZVOJ – VIŠESTRUKO RAZUMEVANJE POJMA I NEDVOSMISLENA POTREBA ZA KONCEPTOM

Mr Viktorija Bojović*

Rezime: Svedoci smo brojnih problema koji nas okružuju, a sve češće poprimaju globalno obličje: resursa je sve manje, a potrebe su sve veće. Problemi rastuće stope uvećanja broja stanovnika, nejednake raspodele kako bogatstva, tako i usluga zdravstva i školstva. Sve nabrojano predstavlja dovoljan razlog da se zahteva nov pristup rešavanju poznatih problema. Ovaj rad pokušaće da odgovori na pitanje koja je to nova paradigma koja je nasušno potrebna. Obrazlažući determinante održivosti i razloge neophodne za formiranje novog koncepta postavlja se osnova za bolje razumevanje problema koji proističu iz nasušne potrebe zaokreta u pravcu rešenja problema i debatama koje slede.

Ključne reči: održivi razvoj, održivost, potrošnja, granice rasta

Uvod

Gotovo svakodnevno možemo čuti da nešto nije ili jeste *održivo*. Termin koji je doživeo ekspanziju na prekretnici vekova, kao što je termin globalizacija to zabeležio par decenija ranije. Da bismo razumeli sam termin, ali i razvoj događaja koji mu je prethodio i predstavljao uvod, prvo ćemo se pozabaviti determinantama održivosti. Drugim rečima, izvorima problema koje uočavamo svaki dan.

Bez obzira koji deo Zemlje naseljujemo suočavamo se sa nekim od gorućih problema današnjice. Karakteristično za nerazvijene zemlje su gorući problemi siromaštva i zdravstva: virusi HIV-a, malarija i ostali sanitarni problemi. Za zemlje u razvoju najveći problemi su nejednakost u raspodeli dohotka, ili usluga obrazovanja i zdravstva, dok se razvijene zemlje posvećuju ekološkim problemima.

* Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet Subotica; e-mail: vbojovic@uns.ac.rs
UDK 502.131.1, pregledni rad

Primljeno: 07.03.2011. Prihvaćeno: 16.05.2011.

Rad je deo istraživačkog projekta „Istraživanje i razvoj platforme za naučnu podršku u odlučivanju i upravljanju naučnim i tehnološkim razvojem u Srbiji“, br. 47005, koji finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

Navedeno nikako ne znači da razvijene zemlje nemaju problem nejednake raspodele ili siromaštva u pojedinim delovima svoje teritorije, ali problem koji akcentuju spada u grupu očuvanja prirode. Takođe, zemlje u razvoju ili nerazvijene imaju probleme očuvanja okoline, ali im ne daju prioritet u uslovima kada hiljade ljudi umire od izlečivih bolesti.

Problemi današnjice - determinante održivosti

Da bi se sagledale sve determinante održivosti, neophodno je objasniti trenutni materijalni tok dobara koga čine pet specifičnih faza: ekstrakcija, proizvodnja, distribucija, potrošnja i odlaganje. Svaka navedena faza sa sobom nosi specifične pritiske na životnu okolinu i ljude i zato se mora posebno sagledati.

Neki autori redukuju broj determinanti održivosti na: potrošnju, proizvodnju i raspodelu (Rogers et al. 2008), dok će se ovde zauzeti celovitiji obuhvat svih negativnih uticaja na ljude i životnu sredinu, obuhvatajući svih pet faza materijalnog toka.

Trenutni materijalni tok predstavlja linearni proces koji po svojoj prirodi ne može opstati u svetu ograničenih resursa. Sve je očiglednija prenapregnutost trenutnog sistema i neophodnost njegove izmene, ako ne i revolucije.

Prva, faza *ekstrakcije*, predstavlja fazu uzimanja prirodnih resursa, odnosno osiromašenja prirodnih dobara. Trošenje prirodnih dobara nije novina, ali stepen pustošenja Zemlje jeste. Istraživanje je pokazalo da su potrebe 1960-ih godina nalagale korišćenje gotovo polovine kapaciteta, da bi se 2006. godine ti zahtevi uvećali na 144% raspoloživog kapaciteta zemlje (Twentyten 2010).

Nakon ekstrakcije prirodni resursi prelaze u *proces proizvodnje*. Neretko se u procesu proizvodnje prirodni resursi mešaju sa toksinima posredstvom energije, što sve dodatno doprinosi urušavanju zdravlja, ne samo zaposlenih u procesu proizvodnje, već i mnogo šire. Materijali i procesi koji se primenjuju u razvijenim zemljama, kao i zemljama u razvoju rezultuju ogromnim količinama toksičnih emisija kako u čvrstom, tako i u tečnom ili gasovitom stanju. Odmah potom, mora se skrenuti pažnja na posledice neefikasne proizvodnje koja neosnovano rasipa resurse, a može imati i loš uticaj na životnu okolinu usled neracionalno odabrane ambalaže, čiji je vek trajanja neograničen, ili je pak skuplja proizvodnja ambalaže od samog proizvoda.

Nadalje, izuzetno važno pitanje je nemogućnost obuhvata negativnih eksternalija u troškove proizvodnje. Eksternalije predstavljaju jedan od vidova nefunkcionisanja tržišnog mehanizma i predstavljaju veći problem u zemljama u razvoju, jer se prirodna dobra smatraju slobodnim.

Dodatni problem predstavljaju i viši transakcioni troškovi za siromašnije stanovništvo u odnosu na bogatije. Sva ova pitanja predstavljaju i široko polje mogućnosti poboljšanja uslova života u 21. veku.

Održivi razvoj – višestruko razumevanje pojma i nedvosmislena potreba za konceptom

Naredna faza materijalnog toka je *raspodela*. Cilj ove faze je da proizvedena dobra što brže stignu do konzumera ili potrošača. Iako angažovani u ovoj fazi nisu direktno odgovorni za štetne uticaje koji mogu, ili stvarno nastaju, mora se naglasiti da je najveći problem izražen u ovoj fazi posledica globalizacije. Premeštanje proizvodnje u nerazvijene delove, angažovanje dece u procesu proizvodnje, eksploatacija prirodnog bogatstva zemalja trećeg sveta sve se akumulirano predstavlja u ovoj fazi, jer je jedini cilj brzi protok materijalnih dobara po najnižim mogućim cenama, tj. uz najniže troškove.

Sledeća faza, *potrošnja*, predstavlja najvažniju fazu materijalnog toka. Kao najveći krivci trenutne situacije i nezaustavljivog konzumerizma osuđuju se građani Sjedinjenih Američkih Država. Konzumerizam kao jedini izlaz iz posleratne krize bio je ne samo propagiran, već i odabran za jedan od ciljeva nacionalne politike. Viktor Lebow u svom radu pod naslovom *Konkurencija cena* zaključuje: „Naša izuzetno produktivna privreda zahteva da konzumerizam postane naš način života, da kupovinu pretvorimo u ritual, da našu duhovnu satisfakciju i ego tražimo u potrošnji. Trebaju nam dobra koja se troše, pale, zamenjuju i odbacuju po do sada neviđenoj stopi rasta“ (LeBow 1955). Savetnici za ekonomiju u vladi predsednika Ajzenhauera izneli su stav da je najviši cilj Amerike da proizvodi više potrošačkih dobara (Suzuki 2009).

Razmatrajući potrošnju, neophodno je obratiti pažnju ne samo na količinu resursa koji se troše, već i na načine njihove potrošnje. Možemo identifikovati bar pet razloga neophodnosti razumevanja načina potrošnje resursa. Prvo, ekonomska efikasnost samostalno nikada neće dovesti do održivosti. Razlog ovome je činjenica da bez obzira da li smo dostigli eko-efikasnost, apetiti za prirodnim resursima trenutne generacije ostaju nezasiti. Potrošnja se mora redukovati, a jedan od načina je jaka normativna politika regulisanja okruženja i jačanje mehanizama koji oslikavaju stepen degradacije prouzrokovane potrošnjom trenutne generacije.

Zatim, potrošnja je osnov za razumevanje izazova politike, jer je upravo strana tražnje uzročnik političkih mera. Uzmimo za primer navodnjavanje i politiku subvencionisanja. Osnovni razlog subvencionisanja navodnjavanja je pomoć siromašnim farmerima. Međutim, nakon kraćeg vremena može se uvideti nemoć politike i još veće trošenje oskudnih resursa. Problem je začarani krug nastao na strani tražnje. Namena subvencija je smanjenje troškova proizvodnje, ali ono ne može biti isključivo primenjeno samo na siromašniji stanovništvo jer je i bogatije privučeno istim pozitivnim mogućim efektom subvencija. Zbog ovakvog rasta tražnje oskudni resursi, voda i energija se koriste neefikasno, a država ne uspeva da poveća efikasnost proizvodnje, niti smanjuje nejednakosti.

Ispitujući načine potrošnje, dobijamo uvid u to šta se troši (osnovni proizvodi ili luksuzni), odnosno da li se zadovoljavaju osnovne potrebe ljudi. Takođe, uvidom u potrošnju možemo zaključiti da li siromašniji ili bogatiji više doprinose zagađenju okoline.

Ista analiza načina potrošnje može dovesti do zaključka problematične veze između ekonomskog rasta, zadovoljenja osnovnih potreba i ljudskih aspiracija. Dve zemlje sa istim DBP (društvenim bruto proizvodom) mogu imati različit način potrošnje, i samim tim imati različit procenat stanovništva ispod granice siromaštva. U onoj zemlji u kojoj je veći broj ljudi ispod granice siromaštva, očigledno se resursi koriste radi zadovoljenja potreba manjeg broja ljudi koji iskazuju tendenciju ličnog bogaćenja, dok u drugoj resursi mogu biti korišćeni za opštu dobrobit svih stanovnika i uopšte ne mora biti ljudi koji žive ispod granice siromaštva.

Dodatni problemi koji se emituju iz faze potrošnje su namerna delovanja u pravcu dovođenja potrošača u zabludu tzv. pričinjenom zastarelošću proizvoda. Modni trendovi izmene standarda ili delova koji su unapređeni teraju potrošače da proces korišćenja gotovo svih artikala skraćuju, tj. povećavaju učestalost kupovine (Huh, Ackerman 2009). Planirano zastarevanje proizvoda kao legitimna strategija prodaje predstavlja veću kontrolu efikasnosti proizvoda i precizno izračunavanje njegovog veka trajanja. U nekim zemljama, poput Velike Britanije, smatra se kršenjem prava kupaca, ali se podjednako primenjuje svuda u svetu.

Radi lakšeg razumevanja uticaja promene potrošnje na okolinu poslužićemo se jednačinom koja ima jedini cilj ukazivanja na multiplikativni uticaj faktora na okruženje u vidu iskazanog impakta ili uticaja. $I=PAT$ predstavlja jednačinu koja u poslednjih 30 godina dobija sve veći značaj. $I=PAT$ jednačina ili Erlihova² jednačina (Rogers et al. 2008, 31) ukazuje na multiplikativan uticaj populacije (P - *population*), bogatstva (A - *affluence*) merene potrošnjom po glavi stanovnika i tehnologije (T - *technology*) na životnu sredinu (I - *environmental impact*). Osnovni cilj navedenog iskaza bio je da osudi svako monokauzalno objašnjenje uticaja na životnu sredinu. Ukoliko se ovako izloži uticaj na životnu sredinu, kao proizvod populacije, bogatstva i tehnologije prikazano iskazom broj 1

$$I = PAT \quad (1)$$

može se doći do zaključka da će merenje uticaja promene ovih varijabli biti moguće

$$(I + \Delta I) = (P + \Delta P) \cdot (A + \Delta A) \cdot (T + \Delta T) \quad (2)$$

nakon deljenja sa individualnim identitetima

$$(1 + \Delta I/I) = (1.0 + \Delta P/P) \cdot (1.0 + \Delta A/A) \cdot (1.0 + \Delta T/T) \quad (3)$$

gde svaki izraz $\Delta I/I$ predstavlja procentualnu promenu uticaja, populacije, bogatstva ili tehnologije.

² Američki naučnik Pol Erlih (Paul Erlich) posvećen očuvanju životne sredine 1971. godine predložio je navedenu vezu radi lakšeg razumevanja faktora koji imaju uticaj na životnu sredinu.

Održivi razvoj – višestruko razumevanje pojma i nedvosmislena potreba za konceptom

Za probleme opisane multiplikativnim relacijama nijedan faktor ne može se smatrati nevažnim. Posledice rasta svakog faktora uvećavaju se proporcionalno veličini i stopi rasta ostalih faktora.

Autor je primenio navedenu analizu na proučavanje uticaja uvećanja populacije u Americi nakon Drugog svetskog rata. Kao primer je odabrana emisija olova u atmosferu. Populacija se uvećala 41%, za meru bogatstva ili potrošnje po glavi stanovnika odabran je broj milja koji su stanovnici ostvarivali i koji se udostručio, dok je za tehnologiju uzeta emisija olova po vozilu u miljama, koja se u datom periodu uvećala za 83%. Nakon svega rečenog jednačina glasi

$$(1 + \Delta I/I) = (1.0 + 0.41) \cdot (1.0 + 1.0) \cdot (1.0 + 0.83) = 5.16$$

što dovodi do zaključka da je ukupan uticaj ovih faktora doveo do povećanja uticaja na životnu sredinu za 416% ($5.16 - 1 = 4.16 \rightarrow 4.16 \times 100 = 416\%$), od čega je samo 1/10 objašnjena rastom populacije od 41%.

Iako je veoma laka za primenu $I=PAT$ analiza nije dovoljna za dublja i konsekventnija objašnjenja. Jednačinom se ne objašnjava međusobni uticaj navedena tri činioca, kao ni faktori koji utiču na ove varijable. Neki od njih mogu biti društveni razvoj, institucionalni uticaji u vidu politika, kultura, nejednakosti i sl.

Značajnost iskazane jednačine leži pre svega u tome što se, kroz merenje uticaja promene kvaliteta, ali i kvantiteta potrošnje kroz napredak tehnologije, daje uvid u obuhvatnije sagledavanje značaja potrošnje na životnu sredinu, a samim tim i na mogućnosti ostvarenja održivog razvoja.

Ne možemo se otrgnuti utisku da je broj tehnoloških inovacija sve veći, dok je vreme implementacija ovih promena sve kraće. Protok informacija je sve brži i sve je manje formalnih ograničenja za razmenu ili transfer tehnologije. Brza promena tehnologije dovodi do smanjenja potrošnje.

Poslednja faza u materijalnom toku proizvoda predstavljena je *odlaganjem*. Pod odlaganjem se, uglavnom, pretpostavlja stručno rukovanje otpadom ili odlaganje na za to predviđenim mestima ili spaljivanje. Osim same količine otpada koja se iz godine u godinu povećava ubrzanim stopama, problem predstavlja i nestručno odlaganje ili nemarno odlaganje otpada. Dodatno, spaljivanjem otpada otpuštaju se štetni gasovi i materije u atmosferu. Jedan od najtoksičnijih gasova, dioksin, koji je jedino iza plutonijuma po štetnosti po čoveka je, nažalost, čovekova tvorevina³ i svuda je oko nas.

³ Otpušta se pri spaljivanju organskog otpada (PVC plastike) i najzastupljeniji je u telećem mesu jer su telad najizloženija otpuštenom dioksinu koji se taloži svuda oko nas. Ono što je poražavajuće je da se lako prenosi putem placente i na nerođene bebe i time može oštetiti genetsku strukturu. Zatim, akumulira se i u majčinom mleku, što dodatno može ugroziti bebe. Da nisu samo žene ugrožene pokazuju istraživanja na muškarcima kod kojih ovaj otrov može izazvati rak testisa (Ignjac 2002).

Granice rasta

Pitanje oko koga se slažu i naučnici i šira javnost je da je ekonomski rast dostigao svoje granice. U 1980-im godinama, postalo je očigledno kako pojedincima posvećenim proučavanju rasta, tako i široj javnosti da se problemi: siromaštva, degradacije životne sredine i nedostatka resursa povećavaju ubrzanim tempom. Najuticajnija publikacija koja je identifikovala navedene probleme i izrazila ih kvantitativno bila je *Granice rasta* iz 1972. godine (Meadows et al. 1972), autora Medovsa koja je istovremeno probudila divljenje i čuđenje. Čuđenje je dolazilo, uglavnom, od pristalica stava da je svaki rast dobar i usledile su kritike na objavljen rad Medovsa (Cole et al. 1973). Kako je poruka objavljena u *Granicama rasta* bledela, a realnost sve više dokazivala blizinu granica termin *održivosti* dobijao je na značaju⁴ praveći znatnu distinkciju u odnosu na granice. Preuzet iz poljoprivrede i šumarstva gde se primenjivao decenijama, termin održivosti poprima opšte i veoma široko značenje, lako primenljivo u svim oblastima. Bez obzira na tačnost ili konzistentnost, „održivost“ je redefinisana sa takvom fleksibilnošću da odgovara nizu želja i pogodnosti (Bartlett 2006).

Nesumnjiv je značaj termina održivosti koji se provlači kroz sve sfere ljudskog delovanja, a u ovom delu veća pažnja će se posvetiti uočenim ograničenjima rasta i direktnim uzročnicima vapaja za održivim razvojem.

Imajući u vidu istovremenu potrebu za: stabilizacijom klime, stabilizacijom populacije, smanjenjem ili iskorenjem siromaštva, obnavljanjem prirodnih sistema nesumnjivo, može se uočiti da se naša civilizacija u 21. veku susreće sa izazovom bez presedana. Suočavanje sa bilo kojim od navedenih izazova ponaosob je izuzetno zahtevan poduhvat sa neizvesanim ishodom, a hitnost i važnost stanja u kome smo zahtevaju istovremeno efektivno rešavanje, uzimajući u obzir i međuzavisnost svih navedenih problema.

Pitanje održivosti privrede postalo je sve aktuelnije i dodatno usloženo brojnim istovremenim problemima koji su isplivali na površinu. Ekološka zagađenost, uništavanje i smanjenje biodiverziteta kao ekološki problemi zaokupili su najviše razvijene zemlje. Međutim, društvena pitanja kao što su: povećana nejednakost u svakom pogledu, kulturološka pitanja, kao i pitanja osnovne edukacije i zdravlja dodatno su opteretili i znatno akcentovali i ekonomske probleme zemalja u razvoju, kao i onih nerazvijenih: nezaposlenosti, nemaštine, odnosa poslodavaca, dečijeg rada i slično.

Nedostatak nafte, hrane i sve veći negativan uticaj klimatskih promena, povećavaju pritisak na nacionalne politike. Sve veći broj zemalja, koje ne uspevaju da se izbore sa ovim problemima na lokalnom-nacionalnom nivou, dodatno slabi

⁴ O opštoj rasprostranjenosti termina u prilog ide i činjenica da se u internet pretraživaču nakon ukucanog termina na engleskom jeziku pojavi 34,3 miliona različitih pogodaka, a isti pretraživač na srpskom dozvoljava 94,300 rezultata. (pretraga izvršena u julu 2010 godine u pretraživaču Google).

Održivi razvoj – višestruko razumevanje pojma i nedvosmislena potreba za konceptom

sistem međunarodne kooperacije koji je nastao nakon Drugog svetskog rata sa ciljem međusobne pomoći i predstavljao je osnovu svetskog ekonomskog progressa. Urušavanje sistema usledilo je nakon okretanja zemalja rešavanju svojih unutrašnjih problemima stavljajući nacionalni interes ispred zajedničkog međunarodnog, tj. globalnog⁵.

Nemogućnost nacionalnih vlada da se samostalno izbore sa izuzetno složenim pitanjem daljeg opstanka i omogućavanja zdrave osnove za napredak zahtevale su udruživanje nacionalnih politika i kreiranje nadnacionalnih udruženja sa ciljem boljeg razumevanja problema, koji je očigledno postao globalni.

Prva organizacija koja je posvećena rešavanju pitanja održivog razvoja bila je *Rimski klub*. Osnovana 1968. godine kao međunarodna nevladina organizacija posvećena je proučavanju – „svetske problematike“ (*world problematique*). Termin problematike obuhvata političke, socijalne, kulturne, ekološke i tehnološke probleme u globalnoj, multidisciplinarnoj i dugoročnoj perspektivi. Okuplja naučnike, istraživače, poslovne ljude i šefove država sa svih kontinenata, uključujući bivšeg predsednika SSSR, Mihaila Gorbačova, i Rigobertu Menču Tum⁶, dobitnicu Nobelove nagrade za mir 1992. godine.

Tokom godina, Rimski klub je objavio veliki broj izveštaja, uključujući i *Granice rasta* (*The Limits to Growth*) koji je, svojim prvim objavljivanjem 1972. godine, uveo ekološka ograničenja za ekonomski i demografski rast u svetske debate i razmatranja.

Izveštaj otkriva rezultate matematičkih simulacija, naučnika sa Masačusetskog instituta za tehnologiju u SAD (Massachusetts Institute of Technology - MIT), sprovedenih na demografski i ekonomski rast u korelaciji sa eksploatacijom prirodnih resursa. Izveštaj predstavlja prognoze do 2100. godine. Model MIT-tima je specifično dizajniran da istraži pet glavnih trendova globalne zabrinutosti:

- ubrzane globalne industrijalizacije;
- brzog rasta svetskog stanovništva;
- široko rasprostranjene neuhranjenosti izazvane siromaštvom;
- zavisnosti od neobnovljivih resursa i njihovog ubrzanog trošenja;
- pogoršanje stanja životne sredine.

⁵ Sjedinjene Američke Države su u bojazni od nedostatka nafte velike posede žitarica preusmerile na proizvodnju goriva ne vodeći brigu o ceni žitarica na svetskom tržištu niti o nestašici hrane među kupcima niske kupovne moći. Nedavno su izvoznice žitarica zatvorile svoje granice za izvoz ne bi li smirili cene na domaćem tržištu i izbegle nepotreban rast, stvarajući istovremeno nestašicu hrane na svetskom tržištu i dovodeći zemlje uvoznice hrane u nepovoljan položaj.

⁶ kao priznanje za njen rad na socijalnoj pravdi i etno-kulturnom pomirenju koje se temelji na poštovanju prava domorodačkih naroda.

Osnovni zaključak izveštaja je da, ukoliko trend rasta svetskog stanovništva i industrijalizacije ostane nepromenjen, granice rasta po modelu bile be dostignute u predstojećih stotinu godina (oko 2072.), što bi rezultovalo iznenadnim i nekontrolisanim padom i populacije i industrijskih kapaciteta da zadovolje naše potrebe (Meadows et al. 1972).

Predloženo rešenje problema je zamena rasta ravnotežnom stabilizacijom ekonomske aktivnosti i demografskog rasta. Istraživači sa MIT-a predstavili su model razvoja koji nije fokusiran na napredak definisan u smislu rasta, koji se shvata kao pogon za beskonačnu akumulaciju u svetu ograničenih sredstava, već na razumevanje pojma napretka kao poboljšanja naše sposobnosti da se obezbedi dobrobit ljudske zajednice uz istovremeno poštovanje ekološke ravnoteže neophodne za održanje života.

Izveštajem *Granice rasta* autori su se izjasnili za duboke, proaktivne, društvene inovacije kroz tehnološke, kulturne i institucionalne promene kako bi se izbeglo povećanje „ekološke stope“ iznad kapaciteta nosivosti planete Zemlje. Iako je globalni izazov predstavljen kao izuzetno ozbiljan, ton kojim je to učinjeno ipak je bio optimističan, naglašavajući mogućnosti prevazilaženja problema ukoliko se odmah deluje (Meadows et al. 2009).

Na Prvoj svetskoj konferenciji Ujedinjenih nacija o životnoj sredini (*UN conference on the Human Environment*), održanoj 1972. godine u Štokholmu, po prvi put je na visokom, međunarodnom nivou, ukazano na opasnosti koje našoj planeti prete od zagađenja životne sredine na globalnom nivou.

Globalna međuvladina akcija počela je sa konferencijom Ujedinjenih nacija o životnoj sredini u Štokholmu 1972. godine, koja je za rezultat imala Štokholmsku deklaraciju i akcioni plan, sa preko 100 preporuka za životnu sredinu, upravljanje životnom sredinom, i merama podrške, koji su doveli do formiranja programa za životnu sredinu pri Ujedinjenim nacijama. Globalni forum nevladinih organizacija, paralelno sa konferencijom, u prvi plan stavio je vezu između životne sredine i ljudskih vrednosti sloganom "Samo jedna Zemlja".

Debate o životnoj sredini bile su fokusirane na izveštaj Rimskog kluba *Granice rasta*, a poseban akcenat dat je eko-razvoju (termin koji je bio preteča sada opšteprihvaćenog termina održivi razvoj). Osnovne brige bile su rešavanje pitanja naftnih zagađenja i teških metala, nuklearnog rata, i stanja morskih sisara. Jedno od glavnih rezultata nakon konferencije u Štokholmu je uspostavljanje ministarstava za životnu sredinu u većini vlada, iako su uglavnom ona bila marginalizovana u odnosu na realne centre moći i nedovoljno opremljena, ostavljajući im malo realnog uticaja na ekonomska pitanja i razvoj.

Na međunarodnom planu, bilo je važnih događaja u oblasti zaštite životne sredine kroz konvencije kako na globalnom nivou, tako i na regionalnom kroz različite programe. Nakon 20 godina, bilo je jasno da su neophodni viši naponi radi integrisanja pitanja životne sredine u proces razvoja. Brzo nestajanje šuma u

Održivi razvoj – višestruko razumevanje pojma i nedvosmislena potreba za konceptom

tropskim delovima dovelo do sve veće zabrinutosti za očuvanje biodiverziteta, suše širom sveta privukle su pažnju isušivanja, ozonska rupa na stratosferi Antarktika signalizira je globalni uticaj ljudskog zagađenja, a rast koncentracije ugljen-dioksida u atmosferi dodatno je ukazao na uticaj čoveka na fenomen globalnog zagrevanja i porasta nivoa mora. Ljudska populacija je doživela eksploziju, što se prelilo na kretanje potrošnje u najbogatijim zemljama. Okruženje je i dalje degradirano. Bruntland komisija je 1987. godine pozvala na razvoj koji će biti održivog karaktera.

Prvi pokušaj međunarodne saradnje bila je Svetska komisija za životnu sredinu i razvoj (*World Commission on Environment and Development*), poznata i pod nazivom „Bruntland komisija“ koja je na osnovu sastanka 1983. godine, pod pokroviteljstvom Ujedinjenih nacija, objavila 1987. godine izveštaj *Naša zajednička budućnost*, kojim se ukazuje na opasnost po ljude i našu planetu od politike ekonomskog rasta bez uzimanja u obzir mogućnosti regeneracije planete Zemlje. Ova komisija definisala je održivi razvoj kao razvoj kojim se ispunjavaju potrebe sadašnjosti, bez uskraćivanja mogućnosti budućim generacijama da zadovolje svoje potrebe.

Održivi razvoj – termin svima poznat, ali ne i jednoznačno definisan

Definisanje održivosti, po Kuli, predstavlja jedan od omiljenih načina provođenja slobodnog vremena akademske javnosti (Kula 2001, 147). Činjenica je da postoji izuzetno velik broj definicija ovog pojma i verovatno je taj broj jednak broju grupa koje pokušavaju da preciziraju pojam održivosti.

Pokušaji definisanja pojma i koncepta⁷ ozbiljnije su počeli krajem 1980-ih godina i do danas su se izdvojile bitnije definicije, tj. one koje su se ustalile u naučnim radovima. Objasnjavajući pojam održivosti, možemo zaključiti da se termin odnosi na nešto što se čuva, štiti ili čime se upravlja. Dok se razvoj objašnjava progresom ili poboljšanjem.

Što se tiče samog koncepta, najviše citirana definicija je skovana od strane Svetske komisije za životnu sredinu i razvoj. U izveštaju pod naslovom *Naša zajednička budućnost* 1987. godine navodi se: „Čovečanstvo ima mogućnosti da razvoj učini održivim – da omogući razvoj kojim se ispunjavaju potrebe sadašnjosti, bez uskraćivanja mogućnosti budućim generacijama da zadovolje svoje potrebe“. Drugim rečima, održivi razvoj se vidi kao skladan odnos privrede i ekologije kako bi se prirodno bogatstvo naše planete sačuvalo i za buduće naraštaje. Održivi razvoj predstavlja koncept baziran na težnji da se stvori bolji svet i da se izbalansiraju socijalni, ekonomski, kao i faktori zaštite životne sredine.

⁷ Pod pretpostavkom da je pojam tumačenje semantičkog porekla reči, a koncept predstavlja šire poimanje ideje, generalno usmerenje, težnju bez vremenskog ograničenja. Razlika kao kod tumačenja teme i ideje.

Iako definicija akcentuje dugoročna stremljenja i etičke aspekte koncepta, ne daje jasne naznake neophodnosti uspostavljanja održive životne sredine, društva koje počiva na pravičnosti i jednakosti, niti zdrave privrede. Zbog toga se može zahtevati preciznija definicija održivog razvoja koja će obuhvatiti ove bitne dimenzije. Danfi formuliše: „*održivi razvoj obuhvata vrste ekonomskog i društvenog razvoja koji štite i pospešuju prirodno okruženje i društvenu jednakost*“ (Danphy et al. 2000, 23). Iz definicije je jasno da se pod održivim razvojem smatra proces kontinualnog poboljšanja i fleksibilnosti.

Područje održivosti je plodno tlo različitih debata. Tako se može debatovati i o tome da li se pod održivim razvojem smatra putovanje ili destinacija, a dilema traje još od 1996. godine kada je na okruglom stolu, posvećenom pitanjima održivog razvoja, u Velikoj Britaniji iznet stav da je održivost put ili proces, a ne destinacija. Odnosno, da je cilj kretanje svih nas u istom pravcu konstantnog usavršavanja.

Prema Silvermanu, termin održivost zaživeo je kako bi se termin *rast* zamenio mnogo nerazumnijim ili manje poznatim (Silverman 2009). Osim Silvermana, Bartlett je izneo interesantnu kratku računicu na račun održivosti. Počevši od korena reči održivost koja u suštini znači „trajanje na neodređeno dug vremenski period“ i uzimajući u obzir činjenicu da rast po konstantnoj stopi dovodi do velikih brojeva u skromnom vremenskom periodu, možemo zaključiti da održivost u stvari znači „neograničeno povećavanje“. Nadalje, kvantitet koji se uvećava težiće beskonačnosti, a konačnost resursa, ekosistema i ljudskog okruženja tj. Zemlje dovodi nas do ključne istine: „*Kada se primeni na materijalne stvari, termin održivi razvoj je oksimoron*“ (Barlett 2006, 18). Ono na šta se može primeniti termin održivi razvoj je nematerijalnog porekla, kao na primer inflacija. Pre Silvermana na ovaj problem ukazao je i Daly, isprovociran izveštajem *Naša zajednička budućnost* (Daly 1994) navodeći da je u suštini nauke da se upoznaje sa nemogućim teoremama u cilju izbegavanja rasipanja resursa ulažući u ono što je moguće. Tim pre, ekonomija bi morala da se pozabavi jednom takvom nemogućom teoremom koja je prikazana u izveštaju, jer je nemoguće za privredu da nađe izlaz iz problema siromaštva i degradacije životne sredine prostim rastom.

Ekonomisti, odbacujući postojanje bio-fizičkih granica za privredu iz razloga koji su izneti u kritici knjige *Granice rasta*, bazirane na neoklasičnom modelu rasta Solov-a 1973 utemeljenom na tehnološkom razvoju, a ne na inputima radne snage ili kapitala, stoje na stanovištu da su cene i tržišta dovoljni da uzmu u obzir oskudnost i omoguće povećanu produktivnost resursa „više–manje eksponencijalno“. Dok činjenicu da kapacitet zemljišta za odlaganjem ne podleže cenovnom mehanizmu karakterišu kao grešku i predlažu obuhvat regulacijom i oporezivanjem.

Iako postojanje pristalica nekog koncepta ne može isključiti postojanje oponentata istog, bitno je proučiti argumente i jednih i drugih prilikom donošenja odluka, pogotovo ako se radi o donošenju odluke na visokom nivou odlučivanja sa dalekosežnim posledicama.

Održivi razvoj – višestruko razumevanje pojma i nedvosmislena potreba za konceptom

Iskrena zabrinutost, ne samo političke, već i šire javnosti, za našu zajedničku budućnost ubrzala je proces prihvatanja termina i omogućila rasprostiranje koncepta. Česta je i konfuzija i zamena termina održivosti sa prefiksom zeleni⁸ sa jednim ciljem asociranja te privredne aktivnosti sa brigom za životno okruženje.

Debata održivosti

Kao što je već naznačeno, osnovna razlika u poimanju održivosti počiva u izvorištu pravaca. U zavisnosti da li se škola izdvojila iz prirodne ili društvene baze nauka imamo različito poimanje važnosti. Razlike proizilaze iz nepomirljivih motiva: na jednoj strani su ekonomisti koji teže korisnosti, profitu i maksimizaciji rasta, dok su, na drugoj strani, ekolozi koji teže ograničenju ekonomskog rasta ili se čak zalažu za negativan ekonomski rast.

Neoliberalni ekonomisti zalažu se za odbacivanje intervencionizma, predlažući gotovo automatsko poboljšanje stanja i kvaliteta životne sredine kao posledicu ekonomskog rasta bazirano na hipotezi Kuznjecove krive životne sredine (*EKC – Environmental Kuznets Curve*). Pretpostavljeno je, a u slučaju pojedinih polutanata i dokazano da ekonomski rast ima isti efekat na životnu sredinu kao što ima i na nejednakost pri raspodeli dohotka (konkavna funkcija). Istraživanja su pokazala da ekonomski rast pogoduje većem zagađenju i ostalim problemima kvaliteta životne sredine. Ovaj zaključak se ne sme preneti na sve polutante, tj. na kvalitet životne sredine uopšte (Rao 2000, 96-100). Originalna Kuznjecova kriva predstavlja konkavnu funkciju koja pokazuje odnos nejednakosti u raspodeli dohotka i ekonomskog rasta. Ovakav odnos nejednakosti i ekonomskog rasta objasnio je činjenicom da u ranijim fazama razvoja, kada je fizički kapital osnovni pokretač rasta nejednakost podstiče rast alokacijom resursa ka onima što najviše štede i investiraju. S druge strane, u razvijenim privredama, prirast ljudskog kapitala zamenjuje fizički u smislu pokretača razvoja i nejednakost usporava rast spuštajući standarde obrazovanja, jer siromašniji slojevi ne mogu priuštiti obrazovanje. Na osama se predstavljaju nejednakost, merena Džini koeficijentom i ekonomski rast meren dohotkom po glavi stanovnika. Zaključak koji je izveo 1955. je da se jednakost mora povećati da bi se smanjila (Kuznets 1995).

Svi pravci ekonomije pokušavaju da operacionalizuju svoju filozofiju, krećući se od teorijskih načela ka nekom vidu kvantifikacije. Ekonomisti imaju tendenciju da monetarizuju probleme životne sredine, što pravdaju novim oskudnostima prirodnih resursa. S druge strane, čuvari životne sredine odbacuju monetarizaciju i zalažu se za fizičke (neekonomske) indikatore sa ciljem otkrivanja pritisaka ekonomskih aktivnosti na ekosisteme.

⁸ Rasprostranjenost se odnosi na sve delove ljudske aktivnosti, a najčešće se susreće: zeleni dizajn, zelena arhitektura, zelena proizvodnja, zeleno građevinarstvo itd.

Posledica prethodno izloženih razlika je razlika u konceptima održivosti ekonomske aktivnosti i rasta i uticaja na životnu sredinu. Ekonomija pruža svoj fundamentalni koncept održavanja kapitala kao neophodnog uslova za izbegavanje opadajućeg trenda buduće proizvodnje, dohotka i potrošnje. Korekcija se čini samo u teorijskom i računovodstvenom obuhvatu kapitala, koje mora obuhvatiti i novi „prirodni“ kapital. Ekološka strana nudi drugačije rešenje. Podrazumevajući ekonomski rast glavnim krivcem i uzročnikom narušavanja kvaliteta okruženja, ljudsko ponašanje se smatra pretnjom nosećem kapacitetu prirode.

Smatrajući razlike nepomirljivim, moguće je uvideti zajedničku karakteristiku oba pravca. To je fokus ljudskog delovanja (ekonomskog rasta) isključivo na životnu sredinu. Proširujući posmatranje na društvenu, političku, kulturološku i institucionalnu dimenziju, otvara se mogućnost za razvoj novog pravca nazvanog *održivi razvoj*.

Iako je ideja o održivosti pozanta još od 18. Veka, ona se provlačila samo u pojedinim oblastima privređivanja (šumarstvo, poljoprivreda, stočarstvo, ribarstvo) i bilo je samo pitanje vremena kada će se proširiti na celokupno područje ekonomske aktivnosti. „Koncept linearnog privređivanja uzimajući resurse iz tla pretvarajući ih u proizvode, distribuirajući ih do potrošnje, a zatim ostatke rasipati po smetlištima, okeanima ili vazduhu je samo trenutno stanje, jer se ovakvo ponašanje ne može održati u nedogled“ napominje Bolding (Boulding, 1978). Insistiranje i istrajavanje u ovakvom ponašanju ostaviće posledice na generacije koje dolaze.

Briga za budućnost se povećava sa uvećanjem naše moći da menjamo i prilagođavamo životnu okolinu našim potrebama i prohtevima. Još je Fransis Bekon (Sir Frances Bacon) u delu *The Advancement of Learning*, 1622, istakao „Ne mislite na budućnost. Čovek mora slediti stvari koje su pravedne u sadašnjosti, a budućnost treba ostaviti Božjem promislu.“ U to doba, naravno, društvo nije bilo suočeno sa današnjim problemima: gomilanja toksičnog nuklearnog otpada, uništenja ozonskog omotača, kiselih kiša, atmosferske zagađenosti, nekontrolisano rastuće populacije i ubrzanog iscrpljivanja zaliha prirodnih resursa. Debata o održivom razvoju je u suštini briga za buduće generacije koja je dobila na značaju prevashodno zahvaljujući ekološkim problemima koji su bez presedana u ljudskoj istoriji.

U protekle dve decenije dobija na značaju *post-razvojna teorija* koja počiva na uverenju da je namerni razvoj, koji se razlikuje od imanentnog razvoja koji bi se inače desio, proizvod zapadne hegemonije. Razvoj vidi kao rezultat dve razvojne forme koje se sprovode u paraleli: imanentni razvoj kao osnov promena društva i namerni kao planirani intervencionizam. Pod imanentnim razvojem, odnosno onim što ljudi inače rade, podrazumeva se široko obuhvatni proces promena ljudskih društava vođen napretkom nauke, medicine, umetnosti, komunikologije, vođenja i sl. Dok je namerni ili intervencionistički razvoj fokusiran i dirigovan razvoj, kojim vladine i nevladine organizacije sprovode projekte i programe u cilju pomoći nerazvijenima (Cowen, Shenton 1998).

Održivi razvoj – višestruko razumevanje pojma i nedvosmislena potreba za konceptom

Ukoliko pođemo od opšteprihvaćene definicije održivog razvoja objavljene u izveštaju *Naša zajednička budućnost*, po kojoj je neophodno obezbediti razvoj kojim se ispunjavaju potrebe sadašnjosti, bez uskraćivanja mogućnosti budućim generacijama da zadovolje svoje potrebe, jasno je da se ovom definicijom prepliću obe forme razvoja. Neosporno je da se pokušava pomoći imanentnom razvoju kroz stalne promene, uz veći uticaj tzv. zelenih interesnih grupa. S druge strane, označen kao cilj kome se teži vođeni ili namerni razvoj finansiran je od strane brojnih agencija. Unutrašnji, tj. imanentni razvoj je neprekidan proces i traje koliko i ljudski rod, ali ono što se smatra modernim razvojem, uglavnom, je posledica perioda nakon Drugog svetskog rata.

Često se navodi govor predsednika Sjedinjenih Američkih Država Trumana, održanog 1949. godine, koji u osnovne ciljeve svoje politike, između ostalog navodi i neophodnost sprovođenja programa omogućavanja korisnosti i naučnih dostignuća industrijskog napretka dostupnim nerazvijenima, jer su Sjedinjene Američke Države vodeće među nacijama razvijenih industrijskih i naučnih tehnika. Zajedno sa ostalim razvijenim zemljama trebalo bi da investiraju u zemlje kojima su investicije neophodne. Paralelno sa ovom objavom modernizacionih namera nastale su i izuzetno jake međunarodne institucije kao što su: Međunarodna banka za obnovu i razvoj i Međunarodni monetarni fond (Kiely, Marfleet 1998).

Imanentni razvoj, kao proces bogat kompleksnom mešavinom uticaja, je još više osnažen razvojem globalnih medija. Iako se može smatrati organskim ili autohtonim, mora se priznati da je i on podložan uticajima moćnih individua i grupa koje mogu opredeliti putanju razvoja. Osim ovog zaključka, imanentni razvoj nema određenu tačku destinacije. To je konstantan proces promene (Morse 2008, 342). S druge strane, vođeni ili usmeravani razvoj pretrpeo je dosta kritika pre svega zbog toga što se bazira na tome ko jeste, a ko nije razvijen (Schuurman, 2000). Problem predstavlja činjenica da se koncept utemeljuje na znanju onih koji su na vlasti u razvijenom svetu i primenjuje na zemlje u razvoju i onda je razumljivo što se vidi kao ništa više od „ideološkog izraza ekspanzije kapitalizma nakon Drugog svetskog rata“ (Escobar 1992, 413). Arogantna hegemonija je proizvela protivtežu u vidu post-razvojnog pokreta ili po nekim autorima i antirazvojnog pokreta (Simon 2006).

Pristalice post-razvojne teorije smatraju da je ono što se propagira kao međunarodni razvoj od Drugog svetskog rata vođeno bogatijim nacijama da bi se stvorio svet po njihovom liku, skoro kao rekonfiguracija kolonijalizma (Morse 2008). Različiti autori imaju svoje viđenje stepena i forme, ali se slažu da je prisutna zapažena nejednakost i da je sistem nesposoban da realizuje ono što je predvideo, uz najčešće navođeni primer Afrike.

Iako nisu protiv pomoći u suzbijanju problema bolesti i siromaštva, ključno je odvojiti se od hegemonije razvijenog sveta koja se sprovodi kroz skupe međunarodne agencije. Smatraju da je vođeni razvoj stvorio tautologiju: razvijeni

svet kreira definicije i iako instrumentalizacija može evoluirati i biti fleksibilna, uočljiva je činjenica da je strateški nivo namernog razvoja utemeljen na pretpostavkama na koje „razvijeni“ nemaju uticaja. Stoga nije jedini problem dostići zacrtane ciljeve, već su problem i sami ciljevi.

Po post-razvojnoj teoriji, održivi razvoj nije nimalo drugačiji, čak je i gori od običnog razvoja jer je veliki deo nastalog zagađenja i degradacije životne sredine nastao kao proizvod konzumerizma i industrijalizacije zapadnih zemalja. Teorija razvoja, po njima, rezultat je zajedničkog poduhvata akademske javnosti i političke ideologije. Akademska – politička priroda razvoja je politički orijentisana, problemski vođena i zbog toga efikasna samo u kontekstu i relaciji sa prethodno postojećom socijalnom teorijom. Stanovišta su da je razvoj uvek nepravičan odnos, da nikada nije funkcionisao i da je sada očigledno propao. Jedan od predvodnika post-razvojne teorije je Sah (Wolfgang Sachs) ističe da „ideja o razvoju stoji kao ruševina u intelektualnom pejzažu“, odnosno „vreme je da uklonimo ovu mentalnu strukturu“.

Kili post-razvojnu teoriju vidi samo kao poslednji vid kritike koja je uvek prisutna u pisanju i promišljanju razvoja. Razvoj je uvek u suštini pitanje izbora, sa gubitnicima i pobednicima, dilemama i destruktivnim činocima, ali i kreativnim mogućnostima (Kieley 2007). Većina kritičara post-razvojne teorije smatra ih destruktivcima koji ne nude alternativu.

Zaključak

Iako je termin održivi razvoj relativno nov koncept i pristup rešavanju problema, nije nepoznanica do današnjih dana. Odnos prema resursima i dostupnim dobrima zavisi od kulturoloških, političkih, ideoloških, ekonomskih i drugih faktora koji mogu opredeliti čovekovo delovanje i uticaj na okruženje kako prirodno, tako i društveno.

Racionalan pristup prirodi i raspoloživim dobrima je u suštini održivog razvoja. Korišćenje sredstava u saglasnosti sa njihovom raspoloživošću i briga za buduće generacije trebalo bi da predstavlja imperativ svakog našeg ponašanja. Međutim, svedoci smo iracionalnog ponašanja ljudi koji zarad svog ličnog interesa uništavaju materijalnu bazu od koje zavisimo, ophodeći se prema prirodi kao da je bez ikakve vrednosti i kao da je „slobodno dobro“. Problem proističe iz nemogućnosti obuhvata vrednosti prirodnih dobara cenovnim mehanizmom i time se korišćenje prirodnih resursa ne može prikazati u vidu troška. Ili u slučaju i da može, postoji mogućnost eksternalizovanja tih troškova na društvo. Kako se korišćenje prirodnih resursa ne vidi, ono se automatski smatra nepostojećim.

Nova paradigma u vidu koncepta održivosti pokušava da prevaziđe sve prepreke koje su nas dovele u situaciju u kojoj se trenutno nalazimo. Bez obzira da li je zemlja nerazvijena, u razvoju ili razvijena svaka može doprineti sveopštem

**Održivi razvoj – višestruko razumevanje pojma
i nedvosmislena potreba za konceptom**

boljitku. Globalizacija problema može biti dovoljan uslov za ujedineniji pristup rešavanju problema i time ubrzati dolazak do rešenja. Polazeći od *IPAT* koncepta, jedno od rešenja moglo bi biti sugestija da razvijene zemlje mogu imati odlučujući uticaj na kontrolu potrošnje, zemlje u razvoju veći doprinos mogle bi ostvariti u kontroli i primeni savremenije tehnologije, dok bi nerazvijene mogle imati najveći uticaj u kontroli broja stanovnika.

Umesto zaključka moglo bi se reći da precizna definicija pojma održivosti i nije u suštini toliko bitna, koliko je bitno hitno otpočeti rešavanje problema sistemskim pristupom.

Literatura

1. Ali, A. (2009) Rethinking Capitalism: Challenges and Possibilities. *Advances in Competitiveness Research*, 17 (1&2): 1-6.
2. Bartelmus, P. (2008) *Quantitative Eco-nomics: How sustainable are our economies?* Springer.
3. Bartlett, A. (2006) Reflections on Sustainability, Population Growth, and the Environment – 2006: 17-37. In: Keiner, M. *The Future of Sustainability*. Netherlands: Springer.
4. Boulding, K. (1978) *Ecodynamisc: A New Theory of Societal Evolution*. Sage.
5. Britannica (2010) <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/487095/Francois-Quesnay>.
6. Cervellati, M., Sunde, U. (2010) *Life Expectancy and Economic Growth: The Role of the Demographic Transition*. University of Bologna.
7. Clean Production (2010) *Closed Loop Systems*. <http://cleanproduction.org/Steps.Closed.php> (20. 07. 2010.)
8. Cole, D., Freeman, C., Jahoda, M., Pavitt, K. (1973) *Models of Doom: A Critique of Limits to Growth*. New York: Universe Books.
9. Cornia, G. A., Court. (2001) *Inequality, Growth and Poverty in the Era of Liberalization*. Helsinki: United Nations University/World Institute.
10. Cowen, M., Shenton, B. (1998) Agrarian Doctrines of Development: part I. *Journal of Peasant Studies*, 25: 49-76.
11. Daly, H. E. (1994) Sustainable Growth: An Impossibility Theorem. *Journal of the Society for International Development*.
12. Danphy, D., Benveniste, J., Griffiths, A., Sutton, P. (2000) *Sustainability: The Corporate Challenge of the 21st Century*. Allen & Unwin.
13. *Economy-point*. <http://www.economy-point.org/h/hanss-carl-von-carlowitz.html>.
14. Ecsobar, A. (1992) Reflections on 'development'. Grassroots approaches and alternative politics in the Third World. *Futures*: 411–436.
15. Garrett, G., Lange, P. (1991) Political responses to interdependence: what's "left" for the left. *International Organization*, 45 (4): 539-564.
16. Grainger, M. B. (1968) Problems affecting the use of Faustmann's formula as a valuation tool. *New Zealand Journal of Forestry* 13(2): 168–183
17. Handy, C. (1999) Finding sense in uncertainty. In: Rowan G. *Rethinking future: rethinking business, principles, competition, control & complexity, leadership, markets and the world*, 16-33. London: Nicholas Brealey Publishing.
18. Hartwick, J. (1978) *Investing returns from depleting renewable resource stocks and intergenerational equity*. *Economic Letters*, 88: 141-149.
19. Hawken, P., Lovins, A., Lovins, H. (1999) *Natural Capitalism: Creating the Next Industrial Revolution*. Boston: Brown.
20. Huh, J., Ackerman, M. (2009) Obsolescence: Uncovering Values in Technology Use. *Media-Culture*, 12 (3).
21. Ignjac, K. (2002) Dioksin je, nakon plutonija, najopakiji otrov koga je iznedrio ljudski um . *Nedjeljni vijesnik*: 27-28.
22. Jackson, P. (2007) *A prehistory of the Millennium Development Goals: four decades of struggle for development in the United Nations*. UN Chronicle.
23. Johnson, S. (2009) *The quiet coup*. The Atlantic.
24. Kiely, R. (2007) *The New Political Economy of Development: Globalization, Imperializm, Hegemony*. Palgrave Macmillan.

**Održivi razvoj – višestruko razumevanje pojma
i nedvosmislena potreba za konceptom**

25. Kiely, R. Marfleet, P. (1998) *Globalisation and the Third World*. London : Routledge.
26. Kula, E. (2001) *History of Environmental Economic Thought*. London: Routledge.
27. Kuznets, S. (1995) Economic growth and income inequality. *American Economic Review*, 15 (1): 1-24.
28. Lebow, V. (1955) Price Competition. *Journal of Retailing*, 31 (5): 5-14.
29. May, J. (2006) Population Policy. In: Micklin, M., Poston, D. *Handbook of Population*, 827-852. Springer.
30. Meadows, D. H., Meadows, D. L., Randers, J., Behrens, W. W. (1972) *Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books.
31. Meadows, D., Randers, J., Meadows, D. (2009) *Limits to Growth: the 30 year update*. Earthscan.
32. Millennium Development Goals (2009) *Millennium Development Goals - Country Tables*. www.developmentgoals.org.
33. Morse, S. (2008) Post-Sustainable Development. *Sustainable Development*, 16: 341-352.
34. Newschool (2010) <http://homepage.newschool.edu/het/profiles/quesnay.htm>.
35. Peter, B., Seifert, E. K. (2003) *Green Accounting*. Ashgate: Aldershot..
36. Rao, P. K. (2000) *Sustainable Development: Economics and Policy*. Blackwell Publishers Inc.
37. Ravallion, M. (2004) Growth, inequality and poverty: looking beyond averages. In: A. Shorrocks, A., Van der Hoeven, R. *Growth, Inequality and Poverty: Prospects for Pro-Poor Economic Development*. Oxford University.
38. Rogers, P., Jalal, K., Boyd, J. (2008) *An Introduction to Sustainable Development*. Earthscan.
39. Sachs, J. (1999) Managing Global Capitalism. *The Australian Economic Review*, 32 (1): 3-16.
40. Sachs, J. (2004) *India Takes the Lead*. Korea Herald.
41. Schuurman, F. (2000) Paradigms lost, paradigms regained? Development studies in the twenty-first century. *Third World Quarterly*: 7-20.
42. Schweickart, D. (2009) Is Sustainable Capitalism an Oxymoron? *Perspectives on Global Development and Technology*: 559-580.
43. Silverman, H. (2009) Sustainability: The S-Word. *People and Place*, 1 (2)
44. Simon, D. (2006) Separated by common ground? Bringing (post)development and (post)colonialism together. *The Geographical Journal*: 10-21.
45. Smith, M., Hargroves, K., Desha, C. (2010) *Cents and Sustainability: Securing Our Common Future by Decoupling Economic Growth from Environmental Pressures*. London: Earthscan.
46. Solow, R. (1974) Intergenerational equity and exhaustible resources. *Review of Economic Studies Symposium*: 29-46.
47. Sperling, G. (2001) Toward universal education. *Foreign Affairs*: 7-13.
48. Suzuki, D. (2009). *Consumer Culture is no accident*. Eartheasy.
49. Tracinski, R. (2002) The moral basis of capitalism. *Capitalism Magazine*.
50. Twentyten (2010) <http://www.twentyten.net/ecologicalfootprint>. (20.07.2010.)
51. UN (2010) <http://www.un.org/documents/resga.htm>.
52. UN General Assembly (2000) *United Nation Millennium Declaration*. World Bank.
53. UN Statistics Division (2009) *Millennium Development Goals Indicators*. UN.

54. UNESCO (2009) *Overcoming Inequality: Why Governance Matters, Education for All*. Oxford University Press.
55. United Nations (2004) *World Population to 2300*. United Nations.
56. United Nations (2005) *The Inequality Predicament: Report on the World Social Situation 2005*. New York: United Nations.
57. United Nations (2010) www.un.org.
http://www.un.org/esa/population/publications/wpp2008/wpp2008_text_tables.pdf.
58. *Wikipedia*. http://en.wikipedia.org/wiki/Hans_Carl_von_Carlowitz.
59. World Bank (2009) *Global Monitoring Report 2009: A Development Emergency*. Washington DC: World Bank.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT – MULTIPLE MEANINGS YET UNAMBIGUOUS NECESSITY

Abstract: We are witnessing a number of issues that are surrounding us and are becoming global: there are fewer resources, while the needs are growing. These are problems of increasing population, unequal distribution of wealth as well as health and education services. All the above is a reason sufficient enough for requiring a new approach to solving the observed problems. This paper will attempt to answer the question: what is a new paradigm that is exceedingly needed? Explanation of the determinants of sustainability and the reasons necessary for the formation of a new concept provide the basis for better understanding of the problems arising from the need for mind-shifting towards problem solution and debates that follow.

Keywords: sustainable development, sustainability, consumption, growth limits